

MÓSER ZOLTÁN

„Szépség-verte szemmel”

KERES SZÁMOK ÉS DEDIKÁCIÓK

Különös egybeesést vettem észre, és mindkettő száz évvel ezelőtti eseményről szól! Épp száz éve történt, hogy a Leuveni Egyetem Könyvtárában az egyik kódexből előkerült az *Ómagyar Mária-siralom*, az első fennmaradt magyar nyelvű versünk, énekünk. (Gragger Róbertet, a berlini Magyar Intézet akkori vezetőjét 1922-ben kérte fel a jóvátételi bizottság a kódexben található kézirat leírására.)

Jól ismert, hogy az *Ómagyar Mária-siralom* méltó nyitánya a magyar költészetnek. És ugyanez elmondható a *Szépség koldusáról* is: méltó kezdet ez a száz évvel ezelőtt megjelent, negyvennyolc oldalas József Attila-kötet.

Péter László könyvből tudom, hogy mint múzeumigazgató 1954-ben kétszáz forintért vette meg a Kesztnér Zoltán részére dedikált három, József Attila verseit tartalmazó füzetet, köztük a *Szépség koldusát*.¹ Eredetileg háromszáz példányban készült, az ára kétszáz korona volt. Ennek a véletlennek köszönhetően a költő születésének centenáriuma alkalmával szintén háromszáz példányban jelent meg, ára kétszáz forint volt.

Elhagyva a keres számokat, hadd idézzem az említett rövid dedikációt: „Kesztnér Zoltán bátyám fogadja szeretetem jeléül. Makó, 1922. dec. 19. József Attila.”

Érdekességek közé sorolhatók azok a dedikációk is, amelyeket M. Róna Judit gyűjtött össze. Íme a lista arról, hogy a „szépség koldusa” kinek is adott vagy küldött az akkor megjelent kötetéből:

Bálint Nagy István doktornak meleg üdvözléssel Makó, 1922. dec. 18.

Balogh Jóskának, kenyeres-kujon pajtásomnak,

Aki úgy pendül egy húron velem

Miként H mellett az A,

Micsoda disszonancia!

Alvó Titánt legyecske így gyötör:

Tagadja, hogy versem mily gyönyör.

Fülébe zengem büszke rímeit,

De ő dicséri rossz galambjait

S hogy zseni vagyok el nem ösmeri

Pedig naponta bömbölöm neki!

Dr Eperjesy Kálmán tanár úrnak szeretettel küldöm könyvem, volt diákja József Attila Makón, 1922. XII. 21.

[Falábu] Jenő bátyámnak több-több szeretettel, mint a tanítványok szeretete József Attila

Dr Galamb Ödönnek – atyám helyett – ölelő szeretettel. Makón, 1922. dec. 21. József Attila

[Gebe] Miska bácsinak meleg fiúi szeretettel. Makón, 1922. dec. 20. József Attila

Juhász Gyula bátyámnak nagy-nagy szeretettel Szeged, 1922. dec. 17. József Attila

[Kályáni Ferencnek] Igazgató úrnak tisztelettel, amiért olyan sokat törődött velem. József Attila

Matusik István tanár úrnak meleg szeretettel. Makón, 1922. dec. 21. József Attila

Móra Ferencnek szeretettel Szeged, 1922. dec. 17. József Attila

[Rottenstein Antalnak] Az én kedves orvosomnak, az aszpirin-ölő Rottenstein Antalnak. Makón, 1924. febr. 4. József Attila

Az én palántanevelő szerkesztőmnnek, Saitos Gyulának erős szeretettel. Makó, 1922. dec. 18. József Attila Siket Mancikának Ama bévülről baracklekvárral megkenegetett palacsintáért, hálás köszönetem jeléül Makón, 1923. január 17. József Attila

Kedves tanáromnak, Tettamanti Bélának, aki mindig szidott ezekkel együtt, de azért mégis, tudom, hogy szeret egy kicsikét, küldöm nagy, meleg szeretettel! Makó, 1922. dec. 21. József Attila.

Siket Sándorné öngyásága fogadja tiszteletem jeléül. Makó, 1923. január 17. József Attila²

•

A Szépség koldusa ajánlásai és dedikációi között van egy különösen érdekes:

PINTÉR JENŐ

főigazgató úrnak, érettségi vizsgám alkalmával. Budapest, 1923. dec. 18-án

mély tisztelettel,

József Attila

Ez azért érdekes és különös, mert József Attila 1923. december 13-án a budapesti Werbőczy István Főgimnáziumban Pintér Jenőnél tette le az érettségét mint magántanuló. József Jolán ezzel kapcsolatban életrajzában ezt írja:

Két vagy három hét ideje volt tanulásra a kitűzött vizsganapig, nagyon drukolt, hogy elbukik. Verseskötetét vizsga előtt elküldte a főigazgatónak. Abban reménykedett, hogy a „költőnek” elnézik a diák készületlenségét. Éppen az ellenkező hatást érte el vele. Maga a főigazgató vizsgáztatta magyar irodalomból, és ízekre szedte a fiú tudását és alaposságát. De Attila állta a sarat. Bámulatatos emlékezőtehetsége mindent magába ölelt, ami vers, költészet, irodalom. De a főigazgató mégis megfogta, »kaján örvendezéssel«. A holtfáradt fiú a vizsga előtti napokban éjjel-nappal tanult, szinte csak félórákat aludt... Amikor már azt hitte, szerencsésen túl van mindenben, egy kérdésnél megakadt. Sehogyse jutott eszébe Arany János egyik versének a címe.

– Nos, hogyan is állunk ezzel a verssel? – kérdezte a főigazgató, és kárörömmel nézett a vergődő diákra. Legalábbis Attila így emlékezett vissza rá. Végre diadalmasan kivágta: *Kukoricafosztás*.

– Úgy! – mondta a főigazgató. – Hát nem! *Ten-ge-ri-hán-tás!* – tagolta hangosan fülébe a vers címét. – Fialat barátom, addig ne írjon verset, amíg Arany János verseinek még a címét se tudja!

Attila fülig vörösödött. A főigazgató így adta tudtára, hogy megkapta a *Szépség koldusát* és – nem sokra becsüli. És így kapott Attila – aki a kisujjában hordta a magyar irodalom minden gyöngyszemét, verset, prózát – magyarból elégségest az érettségi bizonyítványába.

A történet – amely annyira rokon Petőfi emlékezetes magyar szekundájával – lényegében valószínűleg igaz. József Attila maga azt írja erről alább hivatkozott levelében: „Hogy egy emberben annyi rosszakarat legyen, mint Pintérben, azt még csak nem is sejtettem.”³

Az érettségi – amint ezt József Attila Tettamanti Bélához írott levele tanúsítja – december 13-án volt, a *Szépség koldusát* pedig a költő – erre rosszul emlékezett József Jolán – nem akkor, hanem egy hétre rá küldte el Pintér Jenőnek. Nem elnézést kérőn, hanem büszkeségből és daczból, mintha azt mondta volna vele: lásd, kinek adtál te elégségest!⁴

EZ ITT JÓZSEF ATTILA, EZ ITT A VERS

Természetesen küldött az idős makói barátjának, az irodalomkedvelő ügyvédnek, Espersit Jánosnak is dedikált kötetet, aki másnap, 1922. december 24-én ezt írta a Makói Reggeli Újságban: „Szerzőjük egy fiatal fiú, nincs tizennyolc éves, tanul, küszködik, keresi magát, marcangolja a lelkét, de nem dadog, mert érzéseinek hangot tud adni, szép hangot, s bár árva, szegény és küzdelmes az éle-

te, nem a szépség koldusa, mint könyvének címében annak kifejezést akar adni, hanem a szépség királyfija, kiből szépségkirály lesz, akárki meglássa.” Később a leányának, Máriának, vagyis Cacának így mutatta be az ifjú költőt: „Ez itt József Attila, a jövő egyik legnagyobb költője!”

A „szépség koldusa” 1923. március 1-jén ismerkedett meg Espersit János leányával, az újabb makói múzsájával. Első találkozásukat Caca így idézte föl:

Amikor hazaérkeztem, Attila már ott lakott, de én nem tudtam róla. Édesapám bemutatta: „Ez itt József Attila, a jövő egyik legnagyobb költője!” Úgy látszik, meglepetve és kételkedve nézhettem, mert apám megismételte: „Igen, a jövő legnagyobb költője lesz! Ez pedig a kislányom” – és rám mutatott. „A kislányom? János bácsi mindig mint kislányomat emlegette, és én azt vártam, most pedig itt van egy hölgy előttem, és én zavarban vagyok” – mondotta Attila. – „No, akkor ismerkedjtek össze” – azzal édesapám otthagyt minket, átment a másik szobába. Attila minden bevezetés nélkül rámutatott egy székre, és rám szólt: „Kérem, üljön le oda. Egy kicsit talán odább, így, hogy a nap is az arcára süssön, ne mozogjon és ne mosolyogjon.” Papírt, ceruzát vett a kezébe, leült velem szemben, és merően nézett. Uramisten! Ez a fiú talán megzavarodott – gondoltam magamban. Most mi lesz? Nagy félve megkérdeztem, hogy talán le akar rajzolni. „Majd megtudja! Csak üljön nyugodtan és mosolyogjon!” Elképzelhető, milyen nyugodtan ültem, és milyen bájosan mosolyoghattam. Attila ült velem szemben, nézett és írt, nézett és írt. Én pedig félelmemben szinte megkövülten ültem. Végre abbahagyta az írást, odajött, és átnyújtotta a papírt ezekkel a szavakkal: „Ezt tegye el jól, mert erre még egyszer nagyon büszke lesz!” Egy vers volt, ehhez kellett modellt ülnöm. A vers címe: *Lányszépség dicsérete, Espersit Cacának.*⁵

Ebből három strófát idézek:

Valaki másnak kéne mostan jönni,
Ki nálam mégis szebben tud köszönni,
Ki nem dadog, látván szépségedet:
Bátor, bolondos, lelkes nagy-gyerek.

Ki így köszönne: „Szépség, bárhová lépsz,
Neked lobog fel mindenütt a lángész
S mint ó remekművet, mely isteni,
Úgy megcsudál az alkotó zseni.

Ki trónusán a Nemlátottat várja,
Hódol neked művészek büszke álma,
Pedig halkán szólsz s mégis általa
Ledől a közöny Jerichó-fala!...”
1923. márc. 1.

A belső kötet cím alatti rajz a szegedi születésű Békefi György (1901–1944) festő- és grafikusművész munkája. Békefi meleg barátságban volt József Attilával. Szegeden is, Budapesten is sokszor találkoztak. „A kis méretű rajz hét egymásra helyezett könyvet ábrázol, rajtuk egy pennával átszúrt koponya. A grafika négy oldalán elhelyezkedő, a rajzhoz hozzákeretezett idegen nyelvű szöveggel eddig nem foglalkozott a József Attila-kutatás: *Avanin lezzeti, szununun derdi – szununun zahmeti. avanin rahati!* Sokáig azt sem tudtam, hogy milyen nyelvű a fölirat. Végül dr. Berta Árpád, a JATE tanársegéde fordította le ezt a hamisítatlan, latin betűre átírt oszmánli mondatot, amely négy arab és két perzsa szóból áll. Magyarul ezt jelenti: *A hangzás édessége, az alkotás kínja, az alkotás fáradtsága, a hangzás kelleme* – azaz ezek adják az igazi irodalmi művet. Érdekes, hogy Kazinczy is hasonló tömörséggel fogalmazott *Írói érdem* című epigrammájának záró pentamete-

rében: „Íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mív.” Önként adódott a kérdés: Hogyan került az oszmánli mondat a *Szépség koldusába*?⁶

Apró Ferenc megnézett több Koroknay-nyomda kiadványt, és azokban is ezt a rajzot találta. Így juttott arra a következtetésre, hogy Békefi rajza és az epigrammaszerű mondat a Koroknay-nyomda cég-jelzése (szignetje) volt ebben az időben. Kraszna Józsefné 1980. február 3-án kelt levele szerint az oszmánli mondat férje, Kraszna (Keck) József (1901–1945) szegedi születésű költő, író és irodalom-szervező javaslatára lett Koroknay jelmondata. De ő honnan vette? Nagy valószínűséggel Érdi László *Ázsiai utazásom és céljai* című írásának a mottójából, amely a Nyugatban jelent meg 1920-ban.

„Ávánin lezzeti, szunúnun derdi –
Szunúnun zahmeti, ávánin ráhati”
Percek öröme, évek fájdalma
Évek küzdelme, percek nyugalma.⁷

A SZÉPRŐL MEG A SZÉPSÉGRŐL

Amikor a kis, negyvennyolc oldalas *Szépség koldusát*, a hasonmás kötetet újra kezembe vettem, elsőként a Kesztner Zoltánnak szóló dedikációt olvastam el. Aztán a kezdő verset, de már az első sornál megálltam, a *zordon Szépségnél*. (Eszembe jut Petőfi, ő a Kárpátokat nevezte zordnak, zordonnak!) Kíváncsi voltam, vajon milyen jelzőkkel is látta el József Atilla a szépséget. Sokféle gondoltam, de csak néhányat találtam: *zordon, dús, messzi szépség*. Összesen én ennyit tudtam leltárba venni a költő verseiből.

A másik kérdésem az volt, hogy még kit vagy mit nevezett szépségnek. A *Kozmosz énekében*, az egyik szonettben akadtam a *Szépség-fáira*, amelyek kényes, büszke fák! Vajon allegória-e ez, meg a leánynak, Cacának a Szépsége?⁸

Tverdota György egyik tanulmányából idézek néhány sort, aki szintén allegóriára gondol A *Kozmosz énekében* olvasható *Szépség-fái* kapcsán: „A lélek termékeny földje a 2. szonett szerint művelés alatt álló telek. A fájdalmak ekevasa hasogatja föl. Majd ebből kincses kalászkok nőnek és érlelődnek. A telek mellett út halad el, amelynek mentén Szépség-fák virágzanak és illatoznak. S egy bizarr jelenet játszódik le, főszerepben egy mitológiai figurával, Ámorral, aki egy arra bandukoló tiszta érzést lemészárol. A szonettkoszorú szabálya szerint a 2. szonett utolsó, »Szépség-fák állnak illatokkal telten« mondata a következő szonett kezdő sora. A 3. szonett, amely február 21-én készült el, megállapodik a lelki tájnak ennél a részleténél, a 2. szonettből átemelt Szépség-fákat, a lélek e díszeit dekorálgatja, amelyek talán a költészet, a költői szépség allegóriái.”⁹

•

Annak idején elég sok gondot okoztak nekem a szonett Szépség-fái, mert egy képet kellett találnom ehhez a vershez.

Ezt a képet választottam, de ma is bizonytalan vagyok, hogy illik-e ide. Mindezek felidézése azért volt számomra örömteli, mert a *Szépség koldusa* és a *Szépség-fája* testvérekké váltak itt, az én szobámban. És még két „testvért” is találtam: az egyik versében a *szépség és a jóság (Mindent hagyok)*, egy másikban a *szerelem és a szépség (Férfiszóval)* együtt szerepel. Ezeket mind 1923–24-ben írott verseiben találtam. És azután – számomra megdöbbentő volt! – a *Szépség* eltűnt a költő szeme elől. De maradt az éhe a szépnek és a jónak!

P.S.

A véletlen úgy hozta, hogy a régi kéziratok, jegyzetek között akadtam Kiss Benedek *Szép elmúlás* című versére, amely 2005 novemberében jelent meg. Azért idézek ebből egy strófát, mert úgy érzem, a legvégén kell mondanom József Attila kapcsán valami megnyugtatót:

Szétfoszlik, összeáll a délibáb,
a nagy kő félútról lehengerül,
pereg a pillanat, akár a mák,
páncél rozsdállik, ín revesül,
hordalékával a szív elnehezül...

Így vagyok, így vagyunk József Attilával és a *Szépség koldusával* is: ha kézbe vesszük, és „elbeszélgetünk” a verseivel, biztosan elnehezül a szívünk.

JEGYZETEK

¹ PÉTER László, *József Attila nyomában*, Budapest, 2000, 327.

² M. RÓNA Judit, *József Attila kéziratai és levelezése*, Budapest, 1980, 369–374.

³ PÉTER László, *Tiszatáj*, 1954. március.

⁴ Kettejük „kapcsolata” ezzel még nem ért véget. Hat évvel később, 1929-ben az *Előrs* című folyóiratban maró gúnnyal szedi szét Pintér Jenő hírhedt irodalomtörténetét. Bírálatában megleckézteti egykori érettségiztetőjét.

⁵ *József Attila emlékkönyv*, Budapest, 1957, 73.

⁶ APRÓ Ferenc, *Avanin lezzeti...*, Délmagyarország, 1980. április 27. http://dmarchiv.bibl.u-szeged.hu/21099/1/dm_1980_098.pdf

⁷ *Nyugat*, 1920/9–10.

⁸ Érdekes és tanulságos, hogy a mai Képzőművészeti Egyetem falain lévő Lotz-falképeken milyen allegóriák, és milyen sorrendben láthatóak. A díszes folyosón nyolcszögű terekben, pompeji vörös alapon négy olyan fogalmat jelenítenek meg a festmények, amik elengedhetetlenek egy jó mű létrejöttéhez. Az első az *Összhang*, hiszen az akadémizmus korában elengedhetetlen volt, hogy az apró részletek harmonizáljanak egymással. Ezt a *Szépség* és a *Valóság* követi, ezek sajátos kombinációja kell ahhoz, hogy létrejöjjön a mű, az utolsó freskón pedig a *Képzület* repül két sason.

⁹ TVERDOTA György, *A Kozmosz éneke. József Attila szonettkoszorúja*, Jelenkor, 2020/10, 1126.